

SZENTATTITŰDÖK, LOVAGIÁNUS VONÁSOK A HUNYADI-KULTUSZBAN

Hunyadi János alakja körül – a szakirodalom úgy tartja – Bizánc elfoglalása után gyorsult fel a mítoszképzés. 1453 nyugatra vándorolt menekültjei miközben közvetlenül elhozták a veszélyérzetet Európa nyugati országaiba, elhozták a török elleni sikeres harc reményét is, mely mintegy megtestesült az ekkor már legendákkal övezett Hunyadi János alakjában. Ekkor, a század ötvenes éveiben, e várakozással telített közhangulatban alakulhatott ki – miként ezt Csernus Sándor: *A középkori francia nyelvű történetírás és Magyarország (13-14. század)* című művében megállapítja – a “még manapság is bizonytalan jelentésű és vitatott Fehér Lovag (Chevalier Blanc) mítosz”¹. Ez a mítosz Hunyadit rokonítja a hitetlenek ellen harcoló legdicsebb lovagok topikus képével, akik fehérbe öltözve, vagy fehér páncélban harcoltak a keresztények diadala érdekében, de lehet az is, hogy a mítosz közvetlenül biblikus gyökerekből táplálkozott s Hunyadit a Jelenések Könyvének győzelmes lovasával állították párhuzamba. A blanc jelzővel operáló – Hunyadi Jánosra vonatkoztatott – költött nevek variánsai megjelentek a 15. század közepén keletkezett francia krónika-irodalom széles mezejében (Mathieu d’Escouchy, Jean Chartier, Jacques du Clerq, Georges Chastellain)². De ismerték a Fehér Lovag elnevezést az olasz humanista irodalom tanulmányunkban idézett szerzői is³. A Fehér Lovag mítoszának fenntartásához a francia nyelvterületen azonban nem fűződött tartós politikai érdek. A török háborút szorgalmazó II. Piusnak és a körötte gyülekező humanista csoportnak, valamint a Hunyadi Mátyás uralkodói nimbuszán munkálkodó magyarországi egyházi és világi embereknek és magának Mátyásnak azonban elemi érdeke volt Hunyadi János új típusú mítoszának megteremtése.

A magyarországi ügyekben járatos pápai udvar és a magyar királyi központ humanistái a Hunyadi János alakja köré font mítosz új – a hazai viszonyokhoz jobban illeszkedőbb – elemeit teremtették meg. Az egyik elem Hunyadi Jánosban a szentekhez hasonlatos vonásokat hangsúlyozta. Az új motívum kialakításánál – a mítosz említett megformálói – a helyi hagyományra, az obszerváns ferences törekvésekre és a Hunyadi-Kapisztrán viszony sajátos interpretációjára támaszkodhattak. Köztudott, hogy Hunyadi János mély megértéssel és vonzalom-

---

¹ Csernus Sándor, *A középkori francia nyelvű történetírás és Magyarország (13-15. század)*, Doktori mestermunkák, Bp. 1999. 221.

² Csernus Sándor: i. m. 215-238.

³ Mátyás “édesapja, János, akit az olaszok Fehér lovagnak hívtak”. In: Galeotto Marzio. *Mátyás királynak, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről* szóló könyv. Ford.: Kardos Tibor. Bp. 1979. 41.

mal fordult a ferencesek felé s a ferencesek jótevőjüket tisztelték benne. Az irodalomtörténészek másodlagos adatok híján még nem merték kimondani, hogy az egyelőre “Ismeretlen szerző” költeményeként kiadott, 1456-ra datált “Hunyadi János siratása” címen szereplő vers szerzője, az a Péter minorita szerzetes, akinek karjára támaszkodva a már halálos beteg Hunyadi a siratóvers szerint a nándorfehérvári Szűz Máriának szentelt templomban imádkozott. “Jámbor hitvallás ajkán, s a minorita Péter karján, Bemegy az oltárhoz imádkozni buzgón Máriához.” Az biztosan megállapítható, hogy ez a mindenképpen ferences környezetben keletkezett vers helyezi először Hunyadi Jánost a szentek sorába: “Jött is már az angyal követként krisztusi parancssal: Készülj fel, kívánom, tovább ne maradj ezen a világon, Fejezd be életed, szentek közt foglalj el a helyedet”. Ugyancsak ez a költemény vetette föl először azt a gondolatot, hogy Hunyadi és Kapisztrán között spirituális folytonosság áll fenn: “bízta [mármint Hunyadi János] a kereszt fegyverében bízva Kapisztrán gondjaira az országot”⁴. A mitoszképzés a továbbiakban Hunyadi és Kapisztrán viszonyát illetően hullámozóan alakult. A források egy részében már nem a Hunyadi Jánosnak megelőlegezett szentség Kapisztránra való átszármaztatását rögzíthetjük, hanem éppen fordítva: a fennmaradt szövegek egy csoportja szerint a kanonizáció alatt álló, majd szentté avatott Kapisztrán János szentsége részeltette Hunyadi Jánost a szentek karizmájából. A hullámozást Hunyadi és Kapisztrán viszonyának megítélésében valójában Mátyás kései udvarának történetírói szemlélete tükrözte, amely a hősök viszonyának tárgyalásakor Kapisztránt, a szentet – földi tevékenysége értékelésekor – egyértelműen Hunyadinak rendelte alá.

Miként azt Fügedi Erik kimutatta az obszerváns ferencesek Sienai Szent Bernát után Kapisztrán Jánost szemelték ki következő szentjüknek, de a ferences hős a délvidéki lakosság számára is szentnek tűnt s csodavárással övezték alakját. Mellettük Újlaky Miklós erdélyi vajda és macsói bán is mély tiszteletet tanúsított Kapisztrán János iránt. Ő, a szenttéavatás szorgalmazásánál azt is mérlegelte, hogy Kapisztrán nyughelye a földesurasága alá tartozó Újlak városában a meginduló zarándoklatok révén kereskedelmi-gazdasági előnyöket is hozhat⁵. A szenttéavatási kampány azonban figyelt arra, hogy Kapisztrán karizmája ne legyen leválasztható Hunyadi Jánosétól. A szenttéavatáshoz felvett egyik jegyzőkönyv Kapisztrán János csodatételei mellett méltatást nyújtott Hunyadi Jánosról. Szerzője, Soproni Péter ferences szerzetes, Kapisztrán egykori magyar tolmácsa volt, akit a magyarországi obszerváns provincia vikáriusa, Varsányi István 1458 őszén küldött Újlakra – több szerzetestársával együtt – a csodák följegyzésére⁶. Mátyást a vikáriusnak valószínűleg nem kellett sokáig gyözködni

⁴ Ismeretlen szerző: Hunyadi János siratása. 1456. Ford.: Csonka Ferenc: In: A magyar középkor irodalma (Magyar Remekírók) Vál.: V. Kovács Sándor. Bp. 1984. 851-854.

⁵ Kapisztrán János csodái. A jegyzőkönyvek társadalomtörténeti tanulságai. In: Fügedi Erik: Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Bp. 1981. 8.

⁶ Fügedi Erik: i. m. 10., 12.

arról, hogy 1460 tavaszán szentté avatást sürgető körlevelet adjon ki. Az olasz fejedelmeknek és városoknak címzett szentté avatást szorgalmazó levelében azonban Mátyás nem mulasztotta el apját ugyanolyan súllyal méltatni, mint a kanonizálás alatt álló Kapisztrán Jánost. “A boldog pap, katolikus hit szerint a halálra felkészülve, Hunyadi Jánossal, kegyes emlékű fejedelemmel, urunkkal és apánkkal együtt behatolt a kereszt jelét viselőkkel a már teljes erővel ostromlott várba.”⁷ E levél alapján már csak a király körül tevékenykedő humanista csoportra várt a feladat, hogy még inkább kibontsák Hunyadi János Kapisztrán Jánoséhoz mérhető, vagy azzal rivalizáló szent-attitűdjét. Közben a pápai udvar sem tétlenkedett a Hunyadi-kultusz megújításában. III. Calixtus pápa még 1457. május 17-én kelt bullájával Marchiai Jakabra bízta a keresztes hadjárat toborzásának – Kapisztrán János halálával megüresedett – tisztségét⁸. Az egyházfő gyakorlati intézkedése mellett megkezdődött a keresztes hadjárat-hoz szükséges szellemi példaadás előkészítése is az obszerváns vezetés – Kapisztrán szentté avatási – szándékának felkarolásával. Ebből a szellemi előké-szítésből nem hiányozhatott a Hunyadi-kultusz ébrentartása sem.

Az új pápa, II. Pius Feljegyzéseiben a szenteknek kijáró kollektív tisztelet tekintetében egyenrangúnak ítélte meg a Kapisztrán és Hunyadi körül kialakult kultuszt. “Hunyadi és Capistrano, akiknek oroszlánrészük volt az ellenség megfutamításában, rövidesen megbetegedtek és meghaltak: az emberek hite szerint boldogan költöztek a mennyekbe, mint akikre – dolgukat jól végezvén – örök dicsőség vár.”⁹ Pontosan tudjuk, hogy a pápának ez a megállapítása az 1463. év végén keletkezhetett, hiszen a 12. könyvet – ahol ez a mítosz-elem szerepelt – maga a pápa datálta 1463. december 31-re¹⁰. A pápa jó fél évvel ezután már halott volt. Ancónában, 1464. augusztus 14-én, egy török elleni keresztes háború szervezése közben hunyt el. Janus Pannonius pécsi püspök, Mátyás kancelláriájának egyik kulcsembere, humanista költő a “II. Pius pápáról, aki a török elleni felvonulás közben halt meg” című epigrammájában megrendülten állított emléket a hős pápának: “Már felemelte Pius törökök hada ellen a zászlót – bár szidták a serény harcot a lomha atyák – Már a nyugat, valamint észak menetelt a nyomában, s már a hajók szedték épp fel a horgonyokat: Akkor jött a halál. Ancóna siratta a pápát.”¹¹ A vers, – mint olvassuk – nemcsak gyászvers, de a keresztes hadjárat eszményének dicsőítése is – annak ellenzőivel szemben. Ennek egyik szellemi motorja Janus szerint is Hunyadi János jelenvalósága volt,

⁷ Mátyás az olasz fejedelmeknek és városoknak. Buda. 1460. március. In: Mátyás király levelei 1460-1490. Ford.: Ballér Piroska (Magyar Levelestár) Bp. 1986. 6.

⁸ Fügedi Erik: i. m. 11.

⁹ II. Piusz pápa feljegyzései II/2. 7-12. Könyv. (Történelmi Források) Ford.: Bellus Ibolya, Boronkai Iván. Bp. 2001. 554.

¹⁰ II. Piusz pápa feljegyzései ... i.m. 591.

¹¹ Janus Pannonius: II. Pius pápáról. Aki a török elleni felvonulás közben halt meg. Ford.: Csonka Ferenc. In: Janus Pannonius összes munkái. Kiad.: V. Kovács Sándor. Bp. 1987. 205. Jegyzetek: 684.

ám mint másik epigrammájának címe is mutatja nála a Hunyadi kultusz kettős célt szolgált. Ősztönzője volt a pogányok elleni harcnak s tudatosította a Hunyadi-dinasztia történelmi jelentőségét s növelte a király tekintélyét. A “Hunyadi Jánosnak, Mátyás király atyjának sírfelirata” című epigrammában Janus úgy vélekedett Hunyadi Jánosról, hogy halála után “nem fedheti sírröge őt” s a költő a maga görög-római kultúrába oltott képi nyelvét a keresztény apoteózis gondolatával társítva formált mítoszt Hunyadi János köré. “Mert ahogyan Belgrádnál győzött volt a pogányon: lett a halálon is úr, s látta még élve a mennyt. Ős Capitóliumot koszorús diadalmenet élén sok hős járta be, – ám égbe csak egymaga szállt.”¹² Galeotto Marzio vándorhumanista 1485 tavaszán befejezett “Mátyás királynak kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről szóló könyve” témánk szempontjából azért érdemel figyelmet, mert bár a korábbi “Fehér Lovag” mítosztól eltérően szólt Hunyadi Jánosról, műve a Hunyadi dinasztia immár három generációjának – a múltból a jelenbe ívelő – dicsőségét hirdette. A könyvet ugyanis Galeotto Corvin János hercegnek ajánlotta, mondván “az apák és ősök családi példája fellelkesíti a fiaikat is”¹³.

Hunyadi János szent-attitűdjének kifermálásán talán Petrus Ransanus, humanista olasz történetíró dolgozott a legtöbbet a kései mátyási udvarban. A szentként tisztelt Hunyadi karizmájának átszármasztása Kapisztránra az 1456-os siratóversben, a Kapisztrán szenttéavatási jegyzőkönyveiben feltűnő Hunyadi-méltatás, Kapisztrán és Hunyadi egyenrangú tiszteletének jelei II. Pius pápa Feljegyzéseiben, Janus Pannonius és Galeotto Marzio – Kapisztránt már-már elfelejtő – Hunyadi-kultusza mind-mind nagyon fontos összetevők a Hunyadi mítosz kialakulásában, ám egyik mítoszelem sem bizonygatja oly ötletesen Hunyadi szentekhez hasonlatos vonásait, mint Petrus Ransanus műve. “A magyarok történetének rövid foglata” című könyv, mely Thúróczy János krónikája nyomán készült a Hunyadi János halálát taglaló részben a szerző önálló – Thúróczytól független – véleményét rögzítette¹⁴. Azt már Kardos Tibor irodalomtörténész is felismerte. Hogy Ransanus művében Kapisztránt “kifigurázta”, s igyekezett történelmi szerepét csökkenteni Hunyadival szemben¹⁵. Különösen tetten érhető ez a Kapisztrán-bírálat a haldokló Hunyadi és Kapisztrán viszonyának leírásakor. Kapisztrán figyelmeztette Hunyadit, “hogy mivel gyógyulásra semmi remény sincs, ne halassza tovább azoknak a szentségeknek felvételét keresztény szokás szerint, amiket a keresztények életük végére érve szoktak felvenni”. Hunyadi tolakodásnak vette a barát buzdítását s a következőket

¹² Janus Pannonius: Hunyadi Jánosnak, Mátyás király atyjának sírfelirata. Ford.: Csorba Győző. In: Janus Pannonius összes munkái. i. m. 175.

¹³ Galeotto Marzio. i. m. 6.

¹⁴ Petrus Ransanus: A magyarok történetének rövid foglalata. Ford. Blazovich László, Sz. Galántai Erzsébet, Kulcsár Péter (Milleneumi Magyar Történelmi Források) Bp. 1999. 129-130.

¹⁵ Kardos Tibor: A magyarországi humanizmus kora. Bp. 1955. 176.

vászolta: “csodálja a szent ember körültekintését, aki arra figyelmezteti, hogy keresztényhez illően kell meghalnia annak a férfinak, aki a keresztény hitért folytatott harcban oly sokszor kitette magát a halálnak”. Megnyugtatta tehát Kapisztránt, hogy ő “a keresztény férfi szokása szerint mindent bölcsen elrendezett, ami saját lelki üdvével vagy hátrahagyott fiaival kapcsolatos”. Arról van tehát szó, hogy a kvázi-szent, Hunyadi János kioktatásnak tartotta a már szentté avatott Kapisztrán János felszólítását s így – Ransanus előadásában – Hunyadi magasabb rendű szent lett, mint Kapisztrán¹⁶.

A tényleges szent, Kapisztrán János karizmáját természetesen nem lehetett tartósan visszaszorítani. Bonfininál újra feltűnik Kapisztrán tekintélye, ám csökkentett hatásfokkal. Kapisztrán itt, mint a Hunyadiak “házi-szentje” szerepel, aki megalapozza Mátyás utódlását. Kapisztrán atya ugyanis, amikor az apa tisztelgés végett elébe vezette fiait, “Mátyást mindig a jobb, az idősebb Lászlót a bal oldalára ültette. Az apjuk csodálkozott ezen, és a szokatlan dolog okát tudakolta, ez azt felelte, hogy nem ok nélkül cselekszik így, tudniillik az egyiket idő előtti halál ragadja el, és ezért nem tud a magasba emelkedni, a másik elnyeri Magyarország királyságát, erényben és dicsőségben [Nagy] Sándorral vetekszik”¹⁷. Érdekes, hogy Mátyás maga is élt a jobb oldal szimbolikájával apja, Hunyadi János kultusza érdekében. Budai palotájának homlokzatát ugyanis a főkapu mellett egy szoborcsoport tette ünnepélyesebbé. A szoborcsoport közepén Mátyás alakja állt. Tőle jobbra apja, Hunyadi János, bal felől pedig bátyja, Hunyadi László bronzszobra fogadta a látogatót¹⁸. Kapisztrán, mint a Hunyadi család házi-szentje sokáig szerepelt a hazai köztudatban. Ez a felfogás még tetten érhető a 19. század elején is, amikor Pálóczi Horváth Ádám (1760-1820) Hunniás című művében, azt fejtegette, hogy Kapisztrán Hunyadi János érdemeire hivatkozva érte el a pápánál Hunyadi Mátyás királyságának támogatását¹⁹.

A Hunyadi János kultuszban megnyilatkozó lovagi vonásokról szólva

¹⁶ Petrus Ransanus: i. m. 129-130.

¹⁷ Antonio Bonfini: A magyar történelem tizedei. Ford.: Kulcsár Péter. Bp. 1995. 680-681. (8. könyv.) A Hunyadi család által „házi-szentként” kezelt Kapisztrán Jánosra nézve fontos adalék, hogy a kultuszt Szilágyi Erzsébet is építette. 1455. október 2. Hunyad. Szilágyi Erzsébet menyét, illetve fia menyasszonyát, ki súlyos beteg, Kapisztrán könyörgéseibe ajánlja. In: Kapisztrán János levelezése a magyarokkal. Közli: Pettkó Béla. Történelmi Tár. 1901. 161-222., 183.

¹⁸ 1526-ban a török által elhurcolt és valószínűleg megsemmisített Hunyadi-szobrokra vonatkozó írásos adatokat közli: Balogh Jolán: Művészet Mátyás király udvarában. I. kötet. Adattár. Bp. 1966. 138.

¹⁹ Pálóczi Horváth Ádám a Hunniás című költeményéről: “El-megy Kapisztrán Rómába – le beszélíli Hunyadi érdemeit – kitesinállya a Pápanál a módját Mátyás királlyá lételeének – meg hozza a Koronát”. Horváth Ádám-Kazinczy Ferencnek. Szántód. 1788. szeptember 3. In: Kazinczy Ferenc levelezése. Közzéteszi: Váczy János. I. 1763-1789. (Kazinczy Ferenc összes művei. Harmadik osztály. Levelezés I. kötet) Bp. 1890. 235. Pálóczy Horváth Ádám: Hunniás, vagy Magyar Hunyadi, az az ama híres magyar vezér Hunyadi János életének egyegy része, melyet a Virgilius Éneisse formájába öntve, négy soru magyar strófákkal le-írt. Győr. 1787.

mindenek előtt azt kell megállapítani, hogy Hunyadi “lovagsága” a lovagkirály, Szent László követését jelentette. Már az említett siratóvers sem hagy kétséget afelől, hogy erről volt szó: “Kellemes beszédű, erkölcse nemes és egyszerű, Szent Lászlót követte, a kényelmet miben sem szerette”²⁰. Hunyadi János idősebbik fiát – a Szent László iránti tiszteletből – a László névre keresztelte. Fügedi Erik írt arról, hogy a vegyesházi királyok számára, mennyire fontos volt az Árpádokhoz való igazodás és tisztelet jeleként Nagy Lajos nem sokkal trónra lépte után az aranyforintok hátlapjára Szent László képét helyeztette²¹. A sors egyébként is úgy akarta, hogy Hunyadi János Szent László tiszteletét kövesse. 1443-ban, amikor Szent László nyughelyét, a váradi székesegyházat földrengés érte, a főtemplomot a Hunyadi János által kieszközölt pápai segélyből restaurálták²². A Szent László hagyomány és Hunyadi János összekapcsolása a nándorfehérvári hős kultuszában azonban mégis magyarázatra szorul. Hunyadi nem volt király, a kultuszban mégis Szent László örökébe léphetett. Ez a kérdés bennünket arra int, hogy kormányzóságának, történelmi szerepének kortársi megítélését újra kell értékelnünk. Megint a siratóverset idézzük: Hunyadi itt úgy szerepel, mint a “Magyar királyok éke”²³. Az 1453-as címeres levelén – jelképes értelemben – valóban közel került a koronához. Külön heraldikai elemzést érdemelne, hogy a koronát tartó címerállat, az oroszlán, mely a heraldikában általában hatalmi szimbólum, mennyire azonosítható Hunyadi alakjával, aki a gyermek V. László helyett valóban “oroszlánrészt” vállalt a királyi kormányzati feladatokból²⁴. A művészettörténeti kutatás újabban bizonyította be, hogy, a Zsigmond-kori budai Friss-palota ország tanácskozás színhelyéül szolgáló, támpillérekkel sűrűn megerősített, boltozott és belső terében oszlopokkal tagolt földszinti palatiuma párhuzamát Hunyadi János teremtette meg a vajdahunyadi vár lovagtermének kiépítésekor. Hunyadi János reprezentációja tehát követte a korábbi király, Luxemburgi Zsigmond törekvéseit²⁵.

A szent, és a szentkirályi lovagszent testesült meg tehát Hunyadi János alakjában. Így nem véletlen, – hogy mint általában szokás a nehéz történelmi helyzetekben a szentek oltalmáért esdekelni – Hunyadi Jánost is sokszor segítségül hívták s a 16-17. században még sokáig megidéztek alakját. Kultusza túlélte a középkori magyar állam bukását. Statileo János erdélyi püspök – már Mohács eredményeinek tudatában – az 1530-as évek elején készíttette el Hunyadi János

²⁰ Ismeretlen szerző: Hunyadi János siratása. 1456. i. m. 854.

²¹ Fügedi Erik: Ispánok, bárók, kiskirályok. (Nemzet és emlékezet) Bp. 1986. 226.

²² Takács Imre: Bátorfi András “második temploma”, A székesegyház XIV-XV. századi átépítésének emlékei. In: Váradi kötöredékek. Szerk.: Kerny Terézia. Bp. 1989. 48.

²³ Ismeretlen szerző: Hunyadi János siratása. 1456. i. m. 853.

²⁴ A Hunyadi címer újabb elemzése: Sölch Miklós: V. László király címeradománya Hunyadi János részére (1453). Előadás a “Hunyadi János és kora” című nemzetközi konferencián. Gyulafehérvár. 2006. augusztus 11. (Sajtó alatt).

²⁵ Marosi Ernő: Zsigmond király Avignonban. *Ars Hungarica*. 1984/1. 20-21.

síremlékét a gyulafehérvári székesegyházban²⁶. A síremlék faragott kövei megtestesítői annak az igyekezetnek, amely az új helyzetben lévő Erdélyt kívánta talpra állítani. Hangzatos megfogalmazással azt is állíthatjuk, hogy e tumbával – amely a pusztulást áthidalva visszavezetett a középkori Erdély Hunyadi János nevével fémjelezhető hagyományaihoz – kezdődött el a Mohács utáni “erdélyi öntudat” kiformalódása. Kik voltak azok, akik a főpapon kívül ébren tartották emlékét? Jellemző, hogy Nagybankai Mátyás nagyszombati lakos, amikor 1560-ban epikus éneket írt Hunyadi Jánosról művét „az vitéztlő népnek aianla, kik vadnak körnül az veg hazakban”²⁷. De, azt is tudjuk, hogy többször az erdélyi főhatalom képviselői hivatkoztak rá. Fráter György egy 1544-ben V. Károlyhoz írt levelében Hunyadi János példájával próbálta rávenni a német-római császárt a török elleni harc folytatására²⁸. Szamosközy Istvántól tudjuk, hogy a tizenöt éves háború idején Báthory Zsigmond spiritiszta összejöveteleket tartott, ahol megidézette Hunyadi János szellemét, mert tőle akarta megtudakolni következő csatáinak kimenetelét²⁹. Hunyadi János párhuzamba került még 1660-ban is a török elleni csatában elhunyt fejedelem, II. Rákóczi György alakjával a fölötte tartott gyászbeszéd tanúsága szerint³⁰. Hunyadi János kultuszának vizsgálata tehát nem csak művelődéstörténeti eredményekkel járhat, de hozzásegít az egykorú politikai gondolkodás árnyaltabb megismeréséhez is.

SZABÓ PÉTER

**TRAITS DE SAINTETÉ, ATTITUDES CHEVALERESQUES
DANS LE CULTE DE HUNYADI**

RÉSUMÉ

Dans la version française – qui pourrait bien passer pour un résumé plus ample de mon intervention – je me proposerai d’esquisser quelques éléments décisifs du culte de Hunyadi, et de rappeler ensuite qui ont pu être les auteurs de ce culte et dans quel but ceux-ci le maintenaient en

²⁶ A kérdésről Rioókné Szalay Ágnes tartott – új alapokat vető – előadást: Erasmus és a Hunyadiak. MTA. Irodalomtudományi Intézet. Reneszánsz-Barokk Kutatócsoport. Budapest. 1998. január 20.

²⁷ Nagy-Bánkai Mátyás Historia. Az vitez Hyunyadi Iájánosnak...sok különb viadallia és io szerenczeie ... Debrecen. 1574. RMK. 107. Nagybankai Mátyás művét ismerteti, értékeli: Horváth János: A reformáció jegyében. Bp. 1957. 240.

²⁸ Izabella királyné és Fráter György V. Károly német-római császárhoz és Ferdinánd magyar királyhoz. 1548. február. Erdély védelmére. In: Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Monumenta comitialia regni Transylvaniae, 1540-1699. szerk.: Szilágyi Sándor, I-XXI., Bp., I., 1875-1898. 232.

²⁹ Szamosközy István: Erdély története [1598-1599, 1603] Ford.: Borzsák István. Bp. 1977. 60.

³⁰ Czeglédi István II. Rákóczi György fölött. Sárospatak. 1661. április 18. Nyomtatva: Kassa. 1661. (RMK. I. 974.) In: Magyar nyelvű halotti beszédek a XVII. századból. szöveget gond.: Kecskeméti Gábor. Bp. 1988. 176.jegyz.: 417-418.

éveil. Les sources ne seront citées que brièvement. Les textes seront intégralement publiés dans la version écrite, définitive, de ma communication.

Les chercheurs disent que les mythes de Hunyadi commencent à se multiplier à la suite de l'occupation de Byzance. Les réfugiés qui affluent après 1453 vers l'Ouest où ils exportent, avec la sensation du danger, l'espoir du triomphe sur les Turcs, triomphe incarné dans le personnage auréolé de légendes de Jean Hunyadi. "Le mythe toujours contesté et très vague du Chevalier Blanc" doit être né dans les années cinquante – affirme Sándor Csernus dans son oeuvre, *L'historiographie francophone médiévale et la Hongrie* (13-14 siècles). Dans ce mythe, Hunyadi représenterait la figure topique des chevaliers glorieux luttant contre les mécréants et, vêtus ou armés de blanc, se battant pour la gloire du christianisme. Mais, il se peut que le mythe remonte directement à des origines bibliques, rapprochant la figure de Hunyadi de celle du cavalier victorieux de l'Apocalypse. Des variantes de ces surnoms appliqués à Jean Hunyadi et jouant tous sur l'adjectif "blanc" surgissent dans une vaste gamme des chroniques françaises du milieu du 15e siècle (dont celle de Mathieu d'Escouchy, de Jean Chartier, de Jacques du Clerq, de Georges Chastellain). Cette appellation de Chevalier Blanc n'est pas inconnue de la littérature humaniste italienne citée dans le présent travail. Or, aucun intérêt de politique majeure n'exigeait la conservation, dans les territoires francophones, du mythe du Chevalier Blanc. Ce qui n'est pas le cas d'un Pie II et de son entourage humaniste sollicitant la guerre turque, ni des ecclésiastiques ou laïques de Hongrie oeuvrant pour entourer de plus d'auréole le règne de Matthias Hunyadi, dont l'intérêt majeur était la création d'un autre type de mythe de János Hunyadi.

La cour papale, très versée dans les affaires hongroises ainsi que les humanistes hongrois du roi créèrent de concert de nouveaux éléments, mieux adaptés aux conditions du pays, du mythe entourant la personnalité de Jean Hunyadi. Un de ceux-là met en valeur les traits rapprochant sa figure des saints. A la création de ce motif nouveau, les auteurs devaient puiser dans la tradition locale, les aspirations des observantins, ainsi que dans une interprétation spéciale du rapport entre Hunyadi et Jean de Capistran. On connaît bien le profond intérêt et la grande sympathie que témoignait Hunyadi vis-à-vis des Frères mineurs qui, à leur tour, le considéraient comme leur bienfaiteur. A défaut de faits secondaires, les historiens de la littérature n'osèrent, jusqu'à ce jour, formuler l'hypothèse selon laquelle l'auteur du poème – connu sous le titre de "Lamentations de Jean Hunyadi", publié comme l'oeuvre d'un "poète inconnu" et que les chercheurs font naître en 1456 – serait ce même frère mineur, nommé Pierre, sur le bras duquel le grand malade Hunyadi, déjà mourant, se serait appuyé pour dire ses prières dans – toujours d'après les lamentations – l'église de Nándorfehérvár, consacrée à la Vierge Marie. "Avec une pieuse confession de foi aux lèvres, appuyé sur le bras du frère mineur Pierre, approche-t-il de l'autel pour adresser à Marie une prière ardente." On peut d'or et déjà affirmer que si l'on trouve désormais Hunyadi parmi les saints, c'est grâce à ce poème né sans aucun doute dans des milieux franciscains. "Voilà l'ange qui arrive, chargé du commandement du Christ: prépare-toi, c'est mon voeu, tu ne pourras plus longtemps séjourner ici-bas. Mets fin à tes jours, ta place sera parmi les saints." Ce même poème est le premier à prononcer l'idée d'une éventuelle continuité spirituelle entre Hunyadi et Jean de Capistran: "aussi confia-t-il (Jean Hunyadi) le pays, dans sa confiance en l'arme de la croix, aux soins Jean de Capistran". Par la suite, l'évolution du mythe de Hunyadi et de Jean de Capistran est plutôt inégale. Une partie des sources montrent non plus un reportage sur Jean de Capistran de la sainteté accordée à Jean Hunyadi, bien au contraire: bon nombre de textes parvenus jusqu'à nous font participer Jean Hunyadi du charisme de la sainteté de Jean de Capistran finalement canonisé. Cette variation dans le jugement de la relation entre Hunyadi et Jean de Capistran apparaît surtout dans la conception historiographique du règne tardif de Matthias Hunyadi voulant nettement soumettre le saint, lors du jugement de l'activité séculaire de Jean de Capistran, à Hunyadi.

Comme l'a démontré Erik Fügedi, les observantins, après Saint Bernardin de Sienne, fixèrent leur choix sur Jean de Capistran qui faisait, aux yeux de la population des marches méridionales, figure de saint, suscitant l'attente de miracles. Miklós Újlaky, voïvode transylvain et

ban de Macsó, témoignait beaucoup de respect à l'égard de Jean de Capistran. En sollicitant sa canonisation, il considéra aussi les importants avantages économiques et commerciaux que le tombeau de Jean Capistran pourraient apporter, vu les pèlerinages à prévoir à Újtlak, ville appartenant à son domaine seigneurial. La campagne de canonisation ne perdit jamais de vue que le charisme de Jean de Capistran restât toujours inséparable de celui de Hunyadi. Un des procès-verbaux de canonisation fait acte, outre les miracles de Jean de Capistran, des mérites de Hunyadi. Son auteur, le frère mineur Péter Soproni, fut, jadis, l'interprète hongrois de Jean de Capistran que le vicaire de la province observante de Hongrie, István Varsányi, envoya, dans le courant de l'automne 1458, avec plusieurs confrères, à Újtlak pour prendre note des miracles. Le vicaire ne mit pas beaucoup de temps à convaincre Matthias d'éditer, au printemps 1460, un circulaire sollicitant la canonisation. Dans sa lettre adressée aux princes et cités italiens, Matthias, lui, ne manqua pas de louer son père autant que Jean de Capistran, sujet du procès de canonisation. "Le bienheureux prêtre, préparé à la mort selon la religion catholique, pénétre, accompagné de Jean Hunyadi, prince de pieuse mémoire, notre seigneur et père, et des porteurs du signe de la croix, dans le château fort assiégé de toute force." Après cette lettre, ce fut le tour des humanistes de l'entourage du roi de développer les traits de sainteté de Jean Hunyadi, égalant ou rivalisant avec ceux de Jean de Capistran. Cependant, la cour papale ne demeura pas sans ranimer le culte de Hunyadi. Calliste III, par sa bulle du 17 mai 1457, confère à Jacques de la Marche les fonctions de recrutement, devenues vacantes après la mort de Jean de Capistran, pour la croisade. Parallèlement aux démarches pratiques du chef suprême de l'Église, commencèrent les préparatifs pour les exemples spirituels à suivre, indispensables avant la croisade, ce qui se traduit par le soutien des aspirations de la direction observante, c'est-à-dire la canonisation de Jean de Capistran. Ces préparatifs spirituels devaient absolument comprendre le maintien en éveil du culte de Hunyadi.

Dans ses *Notes*, qui obtinrent une telle popularité que, suivant ses propres termes "elles se lisent un peu partout", Pie II, le nouveau pape dit que le culte de Jean de Capistran et celui de Hunyadi sont – pour ce qui est du respect collectif dû aux saints – égaux. "Hunyadi et Capistrano qui avaient eu la plus grosse partie de la mise en déroute de l'ennemi, sont bientôt tombés malades et moururent: on les croit heureux là-haut, leur travail accompli, promis à la gloire éternelle." On sait avec exactitude que cette parole du pape fut notée le 31 décembre 1464, vu que le livre 12 – endroit où surgit cet élément du mythe – fut daté de sa main. Six mois après, le pape lui-même disparut. Il finit ses jours à Ancône, alors qu'il prêchait une nouvelle croisade contre les Turcs. Janus Pannonius, évêque de Pécs, haute personnalité de la chancellerie de Matthias, et poète humaniste glorifie, plein d'émotion sincère, la mémoire du pape mort en héros dans son épigramme intitulé "Du pape Pie II, mort pendant la marche contre les Turcs: Voilà Pie qui déploie déjà le drapeau contre les Turcs – aussi les pères lourds blâmèrent-ils la promptitude de la lutte – Voilà l'Ouest et le Nord qui marchent sur ses pas, voilà les bateaux qui lèvent l'ancre: Voilà la mort. Ancône pleure son pape." Ce chant de deuil est aussi, comme on vient de le voir, l'exaltation de l'idée de la croisade à l'adresse de ceux qui lui sont opposés. Un des moteurs spirituels de cette idée est, selon Janus, l'existence même de Jean Hunyadi. Pour lui, le culte de Hunyadi avait, comme on le voit dans un autre épigramme, un double but. Il devait inviter à la lutte contre les mécréants, d'une part, et servir la prise de conscience de la portée historique de la dynastie des Hunyadi tout en faisant jouir le roi d'un plus grand prestige, de l'autre. Dans l'épigramme "Épitaphe de Jean Hunyadi, père du roi Matthias", Janus dit que même mort, Jean Hunyadi "ne pourra être couvert de motte de terre". Son langage pittoresque trempé à la culture gréco-romaine s'enrichit des images de l'apothéose chrétienne quand le poète tisse la toile de son mythe autour de la figure de Jean Hunyadi. "Comme il triompha sous Belgrade sur les mécréants, en dominant même la mort, aperçut-il, vivant, les cieux. L'antique Capitole fut vaincu de beaucoup de preux, à la tête d'une marche de triomphe couronnée – mais lui seul fit ascension dans le ciel." Si nous nous arrêtons un moment sur le "Livre traitant des propos drolatiques, des excellents adages et des faits du roi Matthias" achevé au printemps 1485 par Galeotto Marzio, humaniste ambulante, c'est

parce que son oeuvre, une véritable apologie, renforçant le mythe du “Chevalier Blanc”, embrasse les trois générations successives de la dynastie des Hunyadi. Le livre fut dédié au prince Jean Corvin par son auteur en ces termes: “l'exemple des pères et des aïeux doit enthousiasmer les fils”.

Reléguer durablement au second plan le charisme du vrai Saint Jean de Capistran aurait été absurde. Aussi, son prestige réapparaît-il, bien qu'atténué, chez Bonfini, dans le célèbre discours de Mihály Székely argumentant pour l'élection du roi Matthias. On y voit Jean de Capistran comme le “saint du foyer” des Hunyadi, assurant la succession de Matthias. En effet, le père Jean “voyant le père conduire devant lui ses fils afin que ceux-ci lui présentent leur hommage, plaçait Matthias toujours à sa droite, tandis que son aîné Ladislas, à sa gauche. Et, à la question du père voulant savoir pourquoi cette fausse position de ses fils, le père Jean, comme inspiré de Dieu, lui répondit ouvertement qu'il avait bien ses motifs en agissant ainsi, que le cadet (le futur) “grand Alexandre” se ferait roi et champion zélé de la foi, tandis que la carrière glorieuse de l'aîné serait interrompue par une mort précoce.” Il est intéressant de noter que Matthias lui-même mettra la symbolique de la droite au service du culte de son père, Jean Hunyadi. Un groupe de sculptures près de la porte principale rend la façade de son palais de Buda encore plus solennelle. Au milieu du groupe de bronze, on aperçoit la figure de Matthias avec, à sa droite, Jean Hunyadi, son père, à sa gauche, son aîné, Ladislas Hunyadi. La figure de Jean de Capistran, saint domestique des Hunyadi, resta longtemps gravée dans la mémoire hongroise. Cette conception surviva jusqu'au début du 19e siècle, date à laquelle Ádám Pálóczi Horváth (1760-1820) développa, dans son oeuvre intitulée *Hunniade*, l'idée voulant que Jean de Capistran eût obtenu le soutien du pape concernant l'élection du roi Matthias en rappelant les mérites de Jean Hunyadi.

A propos des traits chevaleresques présents dans le culte de Jean Hunyadi, il faut voir que le “chevaleresque” dans Hunyadi signifie avant tout la survie de Saint Ladislas en tant que roi-chevalier. Déjà, les lamentations susmentionnées confirment cette hypothèse: “De douce parole, de morale noble et simple, marchant toujours sur les pas de Saint Ladislas, ne regardant jamais le confort”. Aussi, Jean Hunyadi, par respect de Saint Ladislas, donna-t-il à son fils aîné le nom de baptême Ladislas. L'historien Iván Bertényi dit que très souvent, les rois de dynasties mixtes ainsi que les notables donnèrent à leurs fils, en signe de leur alignement et par respect, le nom de baptême d'un roi de la dynastie des Árpád. De toute façon, la fatalité voulait que Jean Hunyadi, d'une façon ou d'une autre, participe du prestige de Saint Ladislas. Quand l'enterrement de 1443 vint endommager la cathédrale de Várad où gisait Saint Ladislas, elle fut restaurée grâce au soutien papal, obtenu par Jean Hunyadi. Pourtant, la présence de la tradition Saint Ladislas dans le culte du héros de Belgrade (Nándorfehérvár) demande une explication plus ample. Sans être roi, Hunyadi eut le droit de prendre la succession de Saint Ladislas. Ce fait nous porte à une nouvelle appréciation du jugement donné par les contemporains de sa régence et de son rôle historique. Référons-nous encore aux lamentations qui mentionnent Hunyadi comme “le plus beau joyau des rois de Hongrie”. Dans sa lettre armoriée datant de 1453 Hunyadi est, au sens figuré, très proche de la couronne. Une analyse spéciale pourrait seule donner une réponse définitive à la question de savoir si la figure de Hunyadi – “se battant effectivement comme un lion” à la place du roi-enfant Ladislas V – peut ou non être identifiée à l'animal héraldique, au lion, soutenant la couronne – animal qui, dans l'héraldique, symbolise généralement le pouvoir. De récentes recherches d'histoire de l'art ont démontré que lors de la construction de la salle des chevaliers du château de Vajdahunyad, Hunyadi prit pour exemple le palais Friss à Buda, construit du temps de Sigismond. Ce palais au rez-de-chaussée, généreusement muni de contreforts, voûté avec un espace intérieur entrecoupé de colonnes, servait de lieu de délibérations d'État. Cette représentation suivait donc la conception du roi précédent, Sigismond de Luxembourg.

Ainsi, la figure de Jean Hunyadi réunit en elle l'idée du saint, du roi sacré et du saint chevalier. Ce n'est donc pas l'oeuvre du hasard si on le voit imploré, évoqué jusqu'aux 16-17es siècles – de même qu'on supplie la protection des saints dans des situations lourdes de conflits. Son culte a bel et bien survécu à la chute de l'État hongrois médiéval. Jean Statileo, évêque de

Transylvanie fit ériger la tombe de Jean Hunyadi au début des années 1530, en pleine connaissance déjà des conséquences de Mohács ! – dans la cathédrale de Gyulafehérvár. Les pierres taillées mettent sans équivoque en valeur la volonté de voir la Transylvanie se redresser dans cette situation toute nouvelle. On pourrait même affirmer –aussi emphatique que cela puisse paraître – que cette tombe évoquant, malgré la débâcle, les traditions d’une Transylvanie médiévale marquée par le nom de Jean Hunyadi, signifie le début de la naissance d’une “conscience transylvaine” post-mohácsienne. Mais qui, outre le prélat, continueront à tenir en éveil sa mémoire? Il est bien caractéristique que Miklós Nagybankai, domicilié à Nagyszombat, dédia en 1560 son oeuvre épique sur Jean Hunyadi “au peuple vaillant qui vit tout autour dans les places fortes des confins”. On sait aussi que pour bon nombre de représentants du pouvoir suprême transylvain, Jean Hunyadi restera la référence. Ainsi György Fráter, dans une lettre de 1544 adressée à Charles V n’hésite-t-il pas à citer l’exemple de Jean Hunyadi pour décider l’empereur du Saint-Empire à reprendre les luttes contre les Turcs. István Szamosközy nous informe des séances de spiritisme organisées par Sigismond Báthory où il évoque l’esprit de Jean Hunyadi pour s’enquérir auprès de celui-ci de l’issue de ses entreprises militaires. En 1660 encore on voit surgir le nom de Jean Hunyadi dans l’oraison funèbre de George II Rákóczi, mort dans une lutte acharnée contre les Turcs.

Pour conclure, je soulignerais que l’analyse du culte de Jean Hunyadi, outre ses résultats apportés dans le domaine de l’histoire de la culture, pourra contribuer à mieux connaître la pensée politique de l’époque.